

**FAREED
ZAKARIA**

**VIITORUL
LIBERTĂȚII**

**DEMOCRAȚIA ILIBERALĂ
ÎN STATELE UNITE ALE AMERICII
ȘI ÎN LUME**

Traducere de Doris Mironescu

POLIROM
2021

Cuprins

Introducere. Epoca democratică	11
Capitolul 1. Scurtă istorie a libertății umane	29
Capitolul 2. Calea sinuoasă	65
Capitolul 3. Democrația iliberală	99
Capitolul 4. Excepția islamică	135
Capitolul 5. Ce-i prea mult strică	183
Capitolul 6. Moartea autorității	229
Concluzie. Calea de ieșire	277
<i>Postfață</i>	299
<i>Note</i>	313
<i>Mulțumiri</i>	327
<i>Index</i>	329

În ultimul deceniu, conducătorii aleși care au afirmat că reprezintă poporul au pus mâna întotdeauna pe atribuțiile și drepturile celorlalte elemente ale societății printr-un act de uzurpare atât pe orizontală (asupra altor ramuri ale guvernării unei țări), cât și pe verticală (asupra autorităților regionale și locale, precum și a oamenilor de afaceri și a grupurilor nonguvernamentale, cum ar fi presa). Putin, Lukașenko și Chavez sunt doar câteva exemple. Chiar și un reformator de bună credință precum fostul președinte argentinian Carlos Menem a emis aproape 300 de decrete prezidențiale în opt ani de mandat, de trei ori mai multe decât dăduseră toți președinții Argentinei începând din 1853 și până la el. Askar Akayev, președintele Kirgîzstanului, ales cu 60% din voturi, a supus unui referendum în 1996 intenția de a-și mări atribuțiile și a câștigat fără probleme. Acum, printre atribuțiile sale se numără numirea tuturor oficialilor de rang înalt, cu excepția primului-ministru, dar poate dizolva parlamentul dacă acesta refuză trei dintre nominalizările pe care le face pentru această funcție.

Uzurparea pe orizontală este mai vizibilă, dar cea pe verticală este mai larg întâlnită. De-a lungul ultimelor trei decenii, guvernele alese în India și Pakistan au dizolvat parlamentele regionale pe motive cusute cu ață albă, aducând regiuni întregi sub autoritatea lor directă. Într-o mișcare mai puțin spectaculoasă, dar tipică, guvernul ales din Republica Centrafricană a pus capăt tradiționalei autonomii a sistemului său universitar, transformându-l într-o aripă a aparatului de stat. Folosirea pe scară largă a forțelor de securitate pentru intimidarea jurnaliștilor – din Peru până în Ucraina sau Filipine – slăbește sistematic un alt element fundamental de echilibru pentru puterea guvernamentală. În America Latină, chiar și un presupus democrat reformist precum președintele din Peru, Alberto Toledo, și-a folosit deseori atribuțiile prezidențiale pentru a-și intimida oponentii politici.

Uzurparea atribuțiilor celorlalte instituții este răspândită mai ales în America Latină și în fosta Uniune Sovietică, probabil pentru că statele din aceste regiuni păstrează în general trăsăturile republicii prezidențiale. Ele tind să producă lideri care cred că reprezintă vocea poporului – chiar atunci când nu au fost aleși decât de majoritatea votanților. Așa cum a arătat politologul Juan Linz, Salvador Allende a fost ales președinte al Republicii Chile în 1970 cu doar 36% din voturi. În împrejurări asemănătoare, într-un sistem parlamentar, primul-ministru ar fi trebuit să-și negocieze puterea în cadrul unui guvern de coaliție. Președinții îi numesc miniștri pe amicii lor, nu pe cei mai importanți membri ai partidului, așa că în interior nimeni nu le face opoziție. Iar atunci când viziunile lor intră în conflict cu cele ale parlamentului sau ale curților de justiție, președinții manifestă tendința de a „face apel la popor”, evitând dificila sarcină de a negocia și de a construi o coaliție. Specialiștii discută care formă de guvernământ e mai bună: cea prezidențială sau cea parlamentară; desigur că uzurpările atribuțiilor pot avea loc în oricare dintre ele, dacă nu se dezvoltă centre de putere alternative, cum ar fi legislativele puternice, tribunalele, partidele politice și guvernele regionale, precum și universitățile independente și mijloacele de informare. În multe țări din America Latină sistemul prezidențial este combinat cu reprezentarea proporțională, producând lideri populistă și pluripartidism, ceea ce reprezintă o combinație instabilă.

Guvernele care uzurpă atribuțiile altor instituții nu reușesc să conducă țări stabile și bine organizate. O guvernare puternică nu înseamnă o guvernare eficientă; de fapt, cele două s-ar putea să fie opuse. Statele din Africa sunt însetate de putere și ineficiente. Statele Unite au un guvern cu puteri limitate, și totuși statul este foarte eficient. Confuzia dintre aceste două lucruri a făcut ca multe țări occidentale și mulți

politologi să susțină crearea unor state puternice și centralizate în Lumea a Treia. Conducătorii acestor țări au afirmat că au nevoie de multă autoritate ca să poată învinge feudalismul, să spargă coalițiile retrograde, să depășească interesele partizane și să pună în ordine o societate haotică. Există un adevăr în spusele lor, dar ei confundă guvernarea legitimă cu cea atotputernică. De obicei, guvernele care au puteri limitate și sunt considerate legitime pot menține ordinea și pot lua măsuri dure, chiar dacă nu foarte prompte, prin constituirea unor coaliții. Testul esențial al legitimității unui guvern este strângerea impozitelor, deoarece nu presupune mari desfășurări de forță ale poliției, ci supunerea voluntară în fața legii. Nici un guvern nu are o poliție atât de mare încât să-i oblige pe toți cetățenii să-și plătească impozitele. Dar guvernele din Lumea a Treia înregistrează un nivel al strângerii impozitelor extrem de scăzut. Motivul este că le lipsește – lor și măsurilor întreprinse de ele – legitimitatea.

Cazul Rusiei este elocvent. După prăbușirea Uniunii Sovietice, profesorii universitari și jurnaliștii occidentali și-au manifestat public îngrijorarea cu privire la fragilitatea statului rus. Analizele lor se bazau mai ales pe incapacitatea acestuia de a strânge impozitele – un indicator inadecvat, dat fiind că statul rus nu făcuse asta niciodată, inițiind perceperea taxelor abia în epoca postsovietică. În realitate, statul rus era încă foarte puternic după căderea comunismului sovietic. Însă era corupt și perceput de mulți ca ilegal. Astăzi, după mai mulți ani de stabilitate și după întreprinderea unor reforme importante (în perioada lui Putin), guvernul rus strânge impozitele la același nivel cu celelalte state europene. Însă îngrijorările specialiștilor și jurnaliștilor au avut un efect asupra politicilor publice. Oamenii de stat occidentali s-au manifestat foarte îngăduitor față de numeroasele decrete și mișcări de forță ale lui Elțin. Ei l-au crezut când le-a spus că guvernul este sub asediu și că are nevoie de ajutor.

Putin a pus capăt acestei dispute academice așa cum numai un om politic poate s-o facă. La câteva luni după ce a ajuns la putere, el a afirmat autoritatea Kremlinului asupra oricărei alte forțe și a demonstrat că vechile instituții sovietice erau încă vii. Când măsurile oficiale nu au fost suficiente, el și-a folosit propria forță de „convingere”. Parlamentarii și judecătorii care au refuzat să voteze cu Kremlinul și-au pierdut salariile și sporurile (parlamentul rus nu deține controlul asupra propriilor salarii și cu atât mai puțin asupra altor fonduri). Astfel se explică votul dat de camera superioară a parlamentului în favoarea reducerii propriei autorități și a numărului de locuri, ceea ce nu prea s-a mai văzut în viața politică. În ceea ce privește impozitele, guvernul a realizat 100% din cât își propusese în anul 2000. Rezultă de aici că problema Rusiei nu era incapacitatea statului, ci doar a lui Elțin. Cu un președinte capabil, guvernarea în stil mare poate să reînceapă. Rezultatul ar putea fi unul nefericit, pentru că slăbirea statului centralizat ar fi reprezentat corectivul necesar pentru superstatul din epoca sovietică.

Din punct de vedere istoric, centralizarea necontrolată a fost inamicul democrației liberale. Pe când participarea politică sporea în Europa secolului al XIX-lea, ea era admisă treptat în țări precum Marea Britanie și Suedia, unde adunările de tip medieval, guvernele locale și consiliile regionale rămăseseră bine reprezentate. Pe de altă parte, în țări precum Prusia și Franța, unde monarhia reușise cu adevărat să centralizeze puterea (atât la nivel orizontal, cât și vertical), rezultatul a fost iliberal și nedemocratic. Nu e o întâmplare faptul că în Spania secolului XX centrul liberalismului l-a reprezentat Catalonia, o regiune evident autonomă și independentă de-a lungul istoriei. În Statele Unite, prezența unei varietăți bogate de instituții – la nivel de stat, locale și private – a permis adaptarea mult mai ușoară la extinderea rapidă a sufragiului de la începutul secolului al XIX-lea. În 1922, distinsul istoric

de la Harvard, Arthur Schlesinger, Sr. a arătat cum în prima jumătate de secol de istorie americană fiecare stat, fiecare grup de interese și fiecare facțiune au încercat să slăbească și chiar să distrugă guvernul federal⁹. Un exemplu mai recent este India, a cărei democrație semiliberală a supraviețuit datorită (nu în ciuda) regiunilor sale puternice și diverselor sale limbi, culturi și chiar caste. Concluzia este logică și chiar tautologică: guvernarea descentralizată conduce la limitarea autorității guvernamentale.

Tirania majorității

Dacă prima sursă de abuzuri dintr-un sistem democratic sunt autocrații aleși de popor, a doua este poporul însuși. În *Federalist Papers*, James Madison arăta că „pericolul opresiunii” într-o democrație provine de la „majoritatea comunității”. Și Tocqueville vorbea despre tirania majorității: „Esența însăși a guvernării democratice constă în suveranitatea absolută a majorității”. Această problemă considerată urgentă de către Madison și Tocqueville poate să pară lipsită de importanță astăzi în Occident, deoarece aici există moduri complexe de protejare a drepturilor individului și ale minorității. Însă în multe țări în curs de dezvoltare, în ultimele decenii, experiența democrației a dus la majorități care au anulat – uneori în liniște, alteori zgomotos – separația puterilor în stat, au subminat drepturile omului și au deturnat vechi tradiții de toleranță și echitate.

Acest fapt poate fi exemplificat prin studierea cazului Indiei, țara în care am crescut. India ocupă un loc aparte în discuțiile despre democrație. Deși este atât de săracă, democrația sa a rămas una funcțională încă din 1947. Atunci când cineva vrea să demonstreze că o țară nu are nevoie să se dezvolte economic pentru a deveni democratică, folosește un

singur exemplu: India. Această apreciere este, în mare, meritată. India are o societate liberă și cu adevărat independentă, dar, dacă privim mai îndeaproape democrația indiană, observăm o realitate mai complexă care dă de gândit. În ultimele decenii, India a devenit foarte diferită de imaginea pe care o au despre ea admiratorii săi. Și nu pentru că nu ar mai fi democratică: în anumite aspecte, ea este acum chiar mai democratică decât înainte. Dar a devenit mai puțin tolerantă, mai puțin laică, mai puțin supusă statului de drept și mai puțin liberală. Iar aceste două tendințe – cea democratică și cea iliberală – sunt legate între ele.

India și-a însușit democrația de la Marea Britanie și de la Partidul Congresului Național. Britanicii au construit și au inițiat cele mai multe dintre instituțiile esențiale pentru democrația liberală a Indiei: curți de justiție, parlamente, reguli administrative și o presă (aproape) liberă. Singura problemă era că indienilor nu le era permisă exercitarea autorității în aceste instituții. După obținerea independenței în 1947, indienii au moștenit aceste instituții și tradiții și au construit democrația cu ajutorul lor, fiind conduși de Congresul Național Indian, care dusesse lupta pentru independență. Dar chiar și Partidul Congresului Național fusese constituit după modelul partidelor politice britanice, de la ideologia naționalist-liberală și până la structura comitetelor sale. Tribunalele indiene respectau practica și precedentele britanice, folosind deseori ca precedent dreptul britanic. Parlamentul de la New Delhi urma aceleași reguli și ritualuri ca și cel de la Westminster, respectând chiar și „ora de întrebări” adresate primului-ministru. Fără britanici și fără Partidul Congresului nu ne-am putea imagina democrația indiană în forma pe care o deține astăzi.

Cel dintâi prim-ministru al Indiei, Nehru, s-a prezentat odată ca fiind „ultimul englez care a condus India”. Avea dreptate, pentru că era fiul unui avocat probritanic, foarte